

ŞEHZADE SÜLEYMAN'IN (KANUNİ) TRABZON'DA DOĞDUĞU EV MESELESİ*

*Veysel USTA***

ÖZ

Uygurlık tarihinin kaydettiği en önemli olaylardan biri, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında İstanbul'un fethedilerek Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermiş olmasıdır. Bu olaydan 8 yıl gibi kısa bir süre sonra ordusunun başında sefere çıkan Fatih Sultan Mehmet, 1461 yılında Trabzon Rum Devleti'nin kontrolündeki Trabzon'u fethederek Anadolu'nun güvenliğini kontrolü altına almıştır.

Anadolu'nun kuzey doğusunda bulunan ve önemli bir ticaret ve liman kenti olan Trabzon, fetihten 9 yıl gibi kısa bir süre sonra, 1470 yılında Sultan Bayezid'in oğlu Abdullah'ın vali olarak atanmasıyla *Şehzade Şehri* statüsüne kavuşmuştur. Şehzade Abdullah'ın Trabzon'dan ayrılmasından bir süre sonra bu kez Şehzade Selim Trabzon'a vali olarak atanmış ve burada 23 yıl görev yapmıştır. Bu süre içinde Şehzade Selim'in Trabzon'da Süleyman, Salih ve Kamerşah adlı üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunlardan 5/6 Kasım 1494 tarihinde dünyaya gelen Şehzade Süleyman, 15 yaşına kadar çocukluğunu Trabzon'da geçirdikten bir süre sonra babasının ölümü üzerine tahta çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğunu en geniş sınırlara ulaştıran ve batılılarca Muhteşem Süleyman olarak adlandırılan Kanuni Sultan Süleyman 46 yıllık padişahlığı ile imparatorluğun en uzun süre görev yapan sultanı olmuştur.

Bu makalede Şehzade Süleyman'ın Trabzon'da doğduğu saray/konak hakkında bir değerlendirilmede bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şehzade Süleyman, Şehzade Selim, Trabzon, Yavuz, Kanuni, saray, konak

SHAHZADAH SULEYMAN'S (KANUNİ) HOUSE PROBLEM IN TRABZON

ABSTRACT

One of the most important events recorded in the history of civilization was the conquest of Istanbul by Fatih Sultan Mehmet in 1453 and ended the Eastern Roman Empire. Shortly after 8 years, Fatih Sultan Mehmet, leading the soldiers, commanded his army and conquered Trabzon in 1461 under the control of the Greek Cypriot State and took grip of the security of Anatolia. Trabzon, an important trade and port centre in the north-eastern Anatolia, was granted the status of Shahzadah by the appointment of Sultan Bayezid's son Abdullah as the governor in 1470, shortly after 9 years of conquest. After Shahzadah Abdullah left

* *Gönderim tarihi: 25.09.2018 Kabul tarihi: 03.01.2019*

** *Öğr. Gör. KTÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, TRABZON.
veyselusta61@gmail.com ORCID: 0000-0002-3697-7759*

Trabzon, Shahzadah Selim was appointed as the governor of Trabzon and worked there for 23 years. During this period, Shahzadah Selim had three children born in Trabzon: Suleyman, Salih and Kamersah. Shahzadah Suleyman was born on 5/6 November 1494. After spending his childhood in Trabzon until he was 15 years old, he came to the throne upon the death of his father. Suleyman, known as Suleyman the Magnificent by Westerners, has exerted the longest-rule as sultan of the empire. This article reviews Shahzadah Suleyman's palace where he was born in Trabzon.

Keywords: Shahzadah Suleyman, Shahzadah Selim, Trabzon, Yavuz, Kanuni, palace

Ortahisar: Trabzon'un Tarihi Merkezi

Tarihi geçmişi 4 bin yıl gibi gerilere götürülen Trabzon; doğudaki Tabakhane ve batıdaki Zağnos vadilerinin arasında bulunan dikdörtgen biçimli ve sarp uçurları nedeniyle korunaklı bir mekanda kurulmuştur. Halen mevcut sur duvarlarından hareketle MS 257'de¹ Yukarıhisar'da başlayan kentin kuruluşu; zamanla Ortahisar'ın oluşması ve bu silsileye son olarak da Aşağıhisar'ın katılmasıyla birlikte Karadeniz'e ulaşmıştır. Brayer'e göre Yukarıhisar'dan başlayan surla çevreleme faaliyeti, Ortahisar'la devam etmiş olup Aşağıhisar'ın surla tahkimi Komnenos Hanedanı'nın başında bulunduğu Rum Devleti sürecinde, muhtemelen 1324 yılında tamamlanmıştır.² Böylelikle üç hisardan oluşan eski kent merkezinin surlarla çevrilerek güvenli bir konuma kavuşturulması sağlanmış, Osmanlı döneminde de surların tahkimi çalışmaları sürdürülmüştür.³

Tarihsel metinlerde "hisar içi" olarak da anılan suriçi; aslında Yukarıhisar, Ortahisar ve Aşağıhisar olarak bölümlendirilmektedir.⁴ Ancak Ortahisar hem bunların ana aksını oluşturması, hem korunaklı ve hakim konumda bulunması, hem de fetihten itibaren yüzyıllar boyunca kentin yönetim merkezini bağrında taşıması gibi nedenlerle, bu üç bölümü, yani tarihi suriçinin tamamını kuşatmakta ve temsil etmektedir. Dolayısıyla Ortahisar denilince; kentin en eski ve en önemli yönetim merkezi akla gelmektedir.

¹ Anthony Bryer-David Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos I*, Dunbarton Oaks Studies, Washington 1985, s. 180.

² Bryer-Winfield, *a.g.e.*, s. 183.

³ Şehzade Selim döneminde yapılan sur onarımına dair kitabe için bkz. Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, C: 1, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2000, s. 244-245. Kalenin 1764 ve 1786 tarihlerinde geçirdiği onarım için bkz. Melek Öksüz, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Tarih, Kültür, Ekonomi*, Serander Yayınevi, Trabzon 2006, s. 50.

⁴ Evliya Çelebi Trabzon kalesini şöyle tarif eder: Boztepe'nin dâmeniyle Karadeniz sahili arasında iki azim kaledir. Üç bölüktür. Birine Aşağı Hisar, diğerine Orta Hisar, iç kalesine Kule Hisar derler. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tab' Ahmed Cevdet, C: 2, İkdam Matbaası, Dersaadet 1314, s. 85. Trabzon kalesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şenol Çelik, "15-17. Yüzyıllar Arasında Trabzon Kalesi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 129-149.

Bu özelliği nedeniyle Ortahisar, Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından kentteki üç Kentsel Sit Alanı'ndan biri olarak tespit ve tescil edilerek koruma altına alınmıştır. (Bkz. Harita 1) Bu sit alanı içinde; kale ve surlar gibi anıt eserler, Şirin Hatun, Musa Paşa ve Ortahisar Camii gibi dinî, Eski Hükümet Konağı, Eski Hapishane (Hüseyin Kazaz Kültür Merkezi) gibi resmi yapılar ve sayısı onlarla ifade edilebilecek kadar sivil mimari örneği tescilli kültür varlıkları mevcuttur. Diğer iki sit alanı olan Pazarkapı ve Çarşı mahallelerinin kentsel sit olması, hiç kuşku yok ki kentin kurulduğu Ortahisar Mahallesi'nin varlığı ile doğrudan ilişkilidir.

Ortahisar'ın diğer bir önemli tarihsel özelliği de; fetihten sonra Trabzon kentinin yönetim “makarrı” olmasıdır. Zira kuruluşundan 1461 tarihindeki fethine kadar kentin yönetim merkezi Yukarıhisar'da iken, fethin ardından Ortahisar, Türk yönetim merkezi haline getirilmiştir. Bu kararın en önemli unsurlarından biri hiç kuşkusuz, Trabzon Rum (Komnenos) Devleti'nin buradaki başkilisesi (vaftiz kilisesi) olan Altınbaşı Meryem Kilisesi'nin (Panagia Chrysocephalos), fethin sembolü olarak camiye çevrilmesi ve bir kararlılık ifadesi olarak da bu bölgenin yönetim merkezine dönüştürülmesi olmuştur. Müstemilatında Komnenos krallarından bazılarının mezarlarının da yer aldığı Altınbaşı Meryem Kilisesi'nin camiye dönüştürülerek bölgenin Türk yönetimi merkezi haline getirilmesi, aynı zamanda bir tür egemenlik göstergesi olarak da nitelendirilebilir. Nitekim bu işlevsel dönüşüm zamanla halk dilinde de karşılığını bulmuş ve yöre *Orta Saray* olarak anılmaya başlanmıştır.⁵ Zira fetihten sonra Sancak'a dönüştürülen Trabzon, 9 yıl gibi kısa bir süre sonra *Şehzade Sancağı* yapılarak Sultan Bayezid'in oğlu Abdullah 1470'te Trabzon'a şehzade (vali) olarak atanmıştır.⁶ Şehzade Abdullah'ın, annesi Şirin Hatun adına kentteki ilk Türk-İslam eseri olan Şirin Hatun/İçkale Camii'ni, Komnenos Krallığının yönetim merkezi olan Yukarıhisar'daki kale surlarının hemen bitişiğinde yaptırmış olması⁷ da yöreye Türk mührünün vurulması bakımından hayli anlamlıdır.

Osmanlı dönemi boyunca yönetim merkezi olan Ortahisar, gerek Hekimbaşılık ve Şubaşılık gibi yönetsel birimlerin varlığı, gerek medrese ve kütüphane gibi eğitim ve kültür kurumlarının tesis edilmesi, gerek kent aristokrasisinin ikamet bölgesi olması ve gerekse diğer imar faaliyetleriyle kısa zamanda yeni bir kimliğe bürünmüştür.

Bu süreç Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, 15 Eylül 1924 Trabzon'a gelerek Hükümet Konağı olan binayı ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, duvarları çatlayan ve temsil özelliğini kaybetmiş bulunan binanın yıkılarak yerine yenisinin yapılması direktifini vermiştir. Nitekim 1926'da başlayan yeni Hükümet

⁵ Ortahisar Mahallesi'nin tarihsel değişim ve dönüşümü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fulya Üstün Demirkaya, “Meso Kastro'dan Ortahisar'a: Bir Mahallenin Anatomisi”, *CIEPO 22, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II*, Ed. Kenan İnan-Miraç Tosun-Deniz Çolak, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Trabzon 2018, s. 253-271.

⁶ M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 50.

⁷ Haşim Karpuz, *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 74.

Konağı binası inşaatı 1931 yılında tamamlanarak yeni hükümet konağı olarak faaliyete girmiştir. Bir “*Ulus Devlet*” devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin misyonuna uygun olarak Trabzon Hükümet Konağının mimari projesi de, Milli Mimarimizin önemli isimlerinden Kemalettin Bey tarafından çizilmiş ve tamamlandığında Trabzon’daki ilk örneği olarak vücut bulmuştur.

Trabzon’un fethinden sonra sur içinde bulunan gayrimüslimler sur dışına çıkarılarak sur içi Osmanlı yönetim merkezi haline getirilmiştir. 1461 ile 1469 tarihleri arasında değişik valiler tarafından yönetilen Trabzon Sancağı, 1469’un sonu veya 1470’in başlarında şehzade Abdullah’ın Sancak Beyi olarak atanmasıyla⁸ Şehzade Sancağı unvanını almıştır. Kesin olmamakla birlikte on yıla yakın bir süre Trabzon’da vali olarak bulunan şehzade Abdullah’ın, 1480’lerin başında önce Manisa, ardından Konya’ya atıldığı bilinmektedir.⁹

Ardından Hasan Bey, Mehmet Bey, Rakkas Sinan Bey vali olmuştur. Şehzade Selim 1487’de¹⁰ Trabzon’a sancakbeyi olarak atanmış ve burada 23 yıl görev yaptıktan sonra 1510 yılında buradan ayrılmıştır.¹¹ Şehzade Selim’in valiliği sırasında 5/6 Kasım 1494 tarihinde Şehzade Süleyman Trabzon’da dünyaya gelmiştir.¹² Ayasofya Müzesi bahçesinde bulunan sandukalardan anlaşıldığına göre Şehzade Selim’in Trabzon’da doğan ancak küçük yaşlarda ölen şehzade Salih (ö. 1499) ve Kemerşah Sultan (ö. 1503) adlı iki çocuğu daha vardır.¹³

Fetihten sonraki yüz yıla dair bize ayrıntılı bilgi veren Tapu Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre “Ortahisar” adı, bugünkü anlamıyla bir idari birim olan mahallenin karşılığı olarak değil, bir mahallin adını ifade etmektedir. Trabzon’un tarihi surlarının içi Yukarıhisar (İçkale/Kullehisar), Ortahisar ve Aşağıhisar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır ve bu üç bölümün birbiriyle irtibatı mevcut kapılar aracılığıyla sağlanmaktadır. Sur içindeki bu üç bölüm, ilk tahrir kaydı olan 1486 tarihli tahrirde üç ayrı mahal olarak tanımlanarak bu mahallerdeki mahalle adları buna göre verilmiştir. Ancak daha sonraki tahrirlerde Yukarıhisar mahallinin Ortahisar içinde kaydedildiği görülmektedir.¹⁴

Trabzon’un fethinden sonra, Osmanlı iskan politikası gereğince kente Amasya, Tokat, Niksar, Osmancık, Çorum, İskilip, Merzifon, Turhal, vb yerlerden nüfus getirilmiştir.¹⁵ Sürgün yöntemiyle getirilen nüfusun en önemli kısmı Amasya’dan

⁸ Bostan, *a.g.e.*, s. 50.

⁹ Bostan, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰ Bostan, *a.g.e.*, 53; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim I*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, s. 29.

¹¹ Bostan, *a.g.e.*, 53; Emecen, *a.g.e.*, 46 vd.

¹² Şehzade Süleyman’ın doğum tarihi 1495 veya 1494 Nisan’ı olarak da belirtilmekle birlikte 1494 tarihi erken dönem kaynaklarından hareketle doğrulanabilmektedir. Bkz. Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara 2018, s. 109-110.

¹³ Bostan, 53; Şehzade Salih ve Kemerşah Sultan’ın mezartaşı kitabeleri için bkz. Murat Yüksel, *Trabzon’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, C: 2, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2000, s. 333-336.

¹⁴ Bkz. Tablo 1.

¹⁵ Heath Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi (1461-1583)*, İstanbul 1981, s. 26.

getirildiği için 1520 tahririnde Ortahisar içinde Amasya Mahallesi adlı bir mahalle yer almıştır.¹⁶

Tablo 1: 1486-1583 tarihleri arasında Ortahisar içindeki mahallelerin durumu

Ortahisar içindeki mahalleler (1486 tahririne göre)	Ortahisar içindeki mahalleler (1520 tahririne göre)	Ortahisar içindeki mahalleler (1554 tahririne göre)	Ortahisar içindeki mahalleler (1583 tahririne göre)
	Cami-i Atik	Cami-i Atik	Cami-i Atik
Amasya	Amasya	Amasya	Amasya ve Hacı Baba
	Hacı Baba	Hacı Baba	Amasya ile birleştirilmiş
Mahalle-i Azeban		Mescid-i Bayramzade	Mescid-i Bayramzade
	Mescid-i Hüseyin Ağa (nezd-i saray-ı amirede)	Mescid-i Hüseyin Ağa (nezd-i saray-ı amirede)	Mescid-i Hüseyin Ağa (nezd-i saray-ı amirede)
	Mescid-i Kıssahan	Mescid-i Kıssahan	Mescid-i Kıssahan
	Mescid-i Valide-i Merhum Sultan Abdullah	Mescid-i Valide-i Merhum Sultan Abdullah	Mescid-i Valide-i Merhum Sultan Abdullah

Kaynak: M. Haneî Bostan.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 1486-1583 arasında Ortahisar’da gayrimüslim mahallesi bulunmamakta, nüfusun tamamı Türklerden oluşmaktadır.

Ortahisar Mahallesi’nin bugünkü anlamıyla mahalle statüsüne kavuşması, Trabzon Vilayeti İdare Heyetinin 09.03.1930 tarih ve 136 sayılı kararı ve Vilayet Meclis-i Umumisinin aynı tarihli celsesinde kabul edilen mahalle değişikliği kararıyla gerçekleşmiştir. Bu karara göre Ortahisar Mahallesi; Saray-ı Atik, Cami-i Kebir, Musa Paşa, Saçlı Hoca mahallelerinin tamamıyla Amasya ve Mağara mahallelerinin bir kısmını içerecek şekilde belirlenmişti.¹⁷

Şehzade Selim’in Sarayı neredeydi?

Osmanlı dönemi dikkate alındığında “saray” denilince akla, Topkapı, Yıldız, Beylerbeyi ve Dolmabahçe gibi padişahların ikamet ettikleri yerler gelmektedir. Öte yandan, özellikle şehzade sancaklarında şehzadelerin ikamet ettiği yerler de “saray” olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte şehzade sarayları olarak nitelenen yapıların kelimenin tam anlamıyla “mütevazı” yapılar olduğu, örneklerine bakıldığında görülmektedir.¹⁸

¹⁶ Bostan, a.g.e., 131.

¹⁷ Cumhuriyet Odabaşıoğlu, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, Ankara (ty), İlk-San Matbaası, s. 156.

¹⁸ Kenan İnan, Trabzon Şerhi Sicilleri üzerinde yaptığı çalışmaya dayanarak 17. yüzyılda (1652 M.) Trabzon’da beylerbeyi, vali ve kadı için müstakil bir ikamet yeri olmadığını, yönetici sınıfa mensup bu görevlilerin oturacakları konak veya saray tabir edilen ikametgâhın kiralanarak kira bedellerinin şehrin ileri gelenleri tarafından ödendiğini belirtmektedir. Bkz. Kenan İnan, “Trabzon’da Yönetici-Yönetilen İlişkileri 1643-1656”, *Mahmiye-i Trabzon*

Trabzon örneğinde durum şu şekilde seyretmektedir. 1204-1461 yılları arasında hüküm sürmüş ve merkezi Trabzon olan Trabzon Rum Devleti'nin (Komnenos Hanedanı) sarayı, bugün kalıntıları ortada olan Yukarıhisar'daydı. Fetihten sonraki süreçte vali olarak görevlendirilen paşaların nerede ikamet ettikleri bilinmemekle birlikte Komnenos Sarayı'nın sakinlerinin, yani Komnenos hanedanı ve yönetici kadronun topluca İstanbul'a sürgün edilmeleri ve gayrimüslim ahalinin de sur dışına çıkarılması dikkate alındığında mevcut sarayın, bu valilerin ikamet yeri olarak kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Fetihten 9 yıl sonra Şehzade Abdullah'ın da Trabzon'a sancakbeyi olarak atandıktan sonra bir süre burada ikamet ettiği farz edilebilir.¹⁹ Zira bu kısa süre içinde Ortahisar'ın Osmanlı yönetim merkezi haline getirilmesi çalışmalarının henüz bitmeyip devam ettiği söylenebilir.

Ancak Şehzade Selim'in (Yavuz Sultan Selim) Trabzon'daki valilik görevine başlangıç tarihinin 1487 olduğu, yani fetihten 16 yıl sonraya tekabül ettiği dikkate alındığında onun vilayet idare merkezi olan Ortahisar'da ikamet etmiş olması muhtemel gözükmemektedir.²⁰ Ne yazık ki bu dönem kayıtları, Şehzade Selim'in nerede ikamet ettiğine dair açık bir bilgi içermemektedir.

a-Dönem kayıtları ne söylüyor?

Bu döneme dair bilgi vermesi muhtemel kaynaklardan biri Trabzon Şer'iyye Sicilleri/Kadı Mahkemesi kayıtlarıdır. 1555 tarihinde başlayan Trabzon Şer'iyye Sicilleri'nin, 1555-1565 ile 1617-1915 yılları arasına dair olan kayıtları günümüze ulaşmıştır. Ancak 1565-1617 tarihleri arasına tekabül eden kayıtlara arşivlerde rastlanılmadığından bunlardan yararlanmak mümkün olmamaktadır. Dönemin diğer önemli vesikalarından biri de tahrir kayıtlarıdır. 1486, 1515, 1554 ve 1583 yıllarına ait Trabzon tahrir defterleri üzerinde M. Hanefi Bostan tarafından hazırlanan doktora tezinde de Şehzade Selim'in sarayı veya oğlu Şehzade Süleyman'ın doğduğu yer hakkında bilgi bulunmamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi vesikaları arasında da Şehzade Selim'in Trabzon'daki sarayına dair herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır.

Yavuz Sultan Selim ve dönemi çok sayıda çalışmaya konu olmakla birlikte²¹ biyografisi hakkında en etraflı çalışma Feridun M. Emecen tarafından yapılmıştır.

Mahallatından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi Hayat, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2013, s. 197-198.

¹⁹ Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 101.

²⁰ Yasemin Avcı, "Trabzon Rum İmparatorluğu döneminden kalma Komnenos Sarayı'nın sancakbeyi konağı olduğu, hatta Yavuz Sultan Selim'in yöneticilik yaptığı dönemde burada oturduğu belirtilmektedir" diyerek Remzi Kılıç'ın makalesine atıfta bulunmaktadır. Bkz. Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devlet Erki ve Temsili, Tarih Vakfı*, İstanbul 2017, s. 215. Ancak herhangi bir dönem kaynağına dayanmamakla birlikte konuya dair Kılıç'ın makalesindeki bilgi "....Trabzon'un fethinden sonra, Komnenoslar Sarayı Trabzon Sancakbeyi konağı oldu" şeklindedir. Bkz. Kılıç, *a.g.b.*, s. 101.

²¹ Bu konuda yapılmış diğer çalışmalar için bkz. Enver Konukçu, Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-*

Yavuz Sultan Selim adlı çalışmasında Şehzade Selim'in Trabzon valiliği dönemine dair bilgiler veren Celalzade Mustafa ve Şükrü-i Bitlisi'nin *Selimnâme* adlı kitapları başta olmak üzere diğer dönem verilerini değerlendiren Emecen, Şehzade Selim'in sarayı veya Şehzade Süleyman'ın doğduğu saray/ev hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.²² Öte yandan Emecen'in yine dönem arşiv kayıtlarından hareketle kaleme aldığı *Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar*²³ adlı makalesinde de döneme dair yeni bilgiler verilmesine rağmen Şehzade Süleyman'ın doğduğu saray/evle ilgili bilgi yoktur.

Şehzade Selim'in Trabzon valiliği ve bu görevi sırasında dünyaya gelen Şehzade Süleyman'ın doğduğu saray/ev hakkında dönem kayıtlarında herhangi bir veri bulunmamakla birlikte onların Trabzon'dan ayrılmasını müteakip daha geç tarihli kayıtlarda bazı bilgilere rastlanmaktadır.

Bunlardan 1816 numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilindeki bir kayda göre "*Hızır bin Abdullâh ve Kürd tâifelerinden Habib bin Kalender ve Hasbeg bin Mûsâ nâm kimesneler meclis-i şer'de hâzırân olup nefsi-i mahrûse-i Trabzon kurbunda Tekfur Çayırı dimekle ma'rûf mahalde vâkı' merhûm Sultan Selim Han -tâbe serâhû hazretlerinin Sarayı âmireleri karşısından bir mermer taşıyı yerinden kâl., ve serika eyledikleri...*"²⁴ anlaşılmış ve konu Kadı Mahkemesine taşınmıştır. Şehzade Selim'in 1510 yılında Trabzon'dan ayrıldığı dikkate alındığında, bundan tam elli yıl sonrasına, yani 1560-1561 yıllarına tekabül eden bu kayda göre Yavuz Sultan Selim'in Tekfur Çayır Mahallesi'ndeki sarayından mermer çalındığı belirtilmekte ve hırsızların yakalanarak mahkemeye sevk edildiği kaydedilmektedir.

Bu kayıta sözü edilen sur dışındaki Hatuniye Mahallesi'nin güneyinde yer alan, yani bugünkü Erdoğdu Mahallesi'ne lokalize edilebilecek olan Tekfur Çayır Mahallesi, Şehzade Selim'in valilik yaptığı yıllarda henüz kurulmamıştır. Zira bu mahalleye dair tahrir defterlerindeki ilk kayıt 1554 tahririnde "Haric ez defter"²⁵ ibaresiyle yer almakta, dolayısıyla bu tarihte yeni kurulmuş bir Müslüman mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu kayıt, Şehzade Selim'in Trabzon valiliğinin sona ermesinden 50 yıl sonraya ait olsa da Şehzade Selim'in Tekfur Çayır Mahallesi'nde bir saray yaptırdığını açık olarak göstermektedir.

Bununla birlikte yukarıdaki sicil kaydını destekler nitelikteki bir diğer bilgi de İmaret Vakfı'na dair kayıtlarda yer almaktadır. 1554 tarihli tahrir kaydına göre

Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001), Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 91-98; Kılıç, a.g.b. s. 99-115.

²² Emecen, Yavuz'un Trabzon valiliği dönemini anlatırken onun Gürcistan ve Safevi seferlerine dair ayrıntılı bilgiler aktardığı gibi, Trabzon'un tarım arazisinin darlığı nedeniyle gelir yetersizliğinden şikayetlerde bulunduğunu, hatta borç para almak için adamlarını Bursa'ya gönderdiğini belirtmektedir. Bkz. Emecen, a.g.e., s. 26-40.

²³ Feridun M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-türkische Begegnungen (Alman Türk Tesadüfleri), Festschrift für Kemal Beydilli (Kemal Beydilli'ye Armağan)*, (Hg) Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, Berlin 2013, EB-Verlag, s. 343-356.

²⁴ Salih Korkmaz, *Trabzon 1816 Numaralı Şer'iyeye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 110.

²⁵ Lowry, a.g.e., s. 76; Bostan, a.g.e., s. 138.

Gülbahar Hatun Vakfı'nın uhdesinde bulunan "Tekfur Çayır'daki saraydan *Çelebi Sultan Sarayı*'na kadar uzanan zemin mukataası" ve "Tekfur Çayır'daki saray bahçesi mukataası" gelirlerinden²⁶ söz edilmesi de Tekfur Çayır Mahallesi'nde bir sarayın varlığını teyit etmektedir.

Öte yandan başka bir veri de halen aynı adla anılan sokağa adını veren *Saray-ı Atik Camii*'nin, bu mahalde bulunmasıdır. 1938 tarihli Sedat Çetintaş raporuna göre önemsiz bulunan ve daha sonra yıkılarak boşalan arsası²⁷ Trabzon Belediye Meclisi'nce 1953 yılında satışa çıkarılan²⁸ yapının da adını Şehzade Selim'in sarayından/konağından aldığı açıktır. Şehzade Selim'in annesi tarafından kurulan Hatuniye Vakfı tarafından işletilen Çifte Hamam'ın kiralanmasıyla ilgili bir belgede Çifte Hamam'ın "*Saray-ı Amire*" civarında bulunduğu belirtilmektedir.²⁹ Bu bilgi ile Çifte Hamam'ın, Saray-ı Atik Camii Sokak'ın kuzeybatı ucunda bulunması birlikte değerlendirildiğinde elde edilecek veri Şehzade Selim'in konağının/sarayının yerine dair ipucu verebilir. Öte yandan tablo 1'deki verilerden de anlaşılacağı üzere 1520 yılı tahririnde yer alan *Mescid-i Hüseyin Ağa Mahallesi*'nin "nezd-i Saray-ı Amire"de olduğu kaydı, Şehzade Selim'in konağının/sarayının Ortahisar Mahallesi'nde yer aldığı göstermektedir. Her ne kadar Heath W. Lowry bu mahallenin Yukarıhisar'da bulunduğunu belirtse³⁰ de 1817 nolu Trabzon Şeriyeye Sicili'nde bu mahallenin Ortahisar'a konumlandırılması,³¹ Lowry'nin tespitinde yanlışlığına işaret etmektedir.

b-Sonraki döneme dair kayıtlar ne söylüyor?

Şehzade Selim'in Trabzon'dan ayrıldığı 1510 tarihinden bir süre sonra, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaleme alınan kaynaklar da mevcuttur. Bu döneme dair bilgi veren kaynakların en önemlilerinden biri Aşık Mehmet'in *Menazirü'l-Avalim*³² adlı eseridir. Trabzon'un Hatuniye Mahallesinde doğup

²⁶ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 308.

²⁷ Bekir Gerçek caminin yıkılan ve boş durumda bulunan arsasının birkaç kuşaktır çocukların oyun alanı olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bkz. Bekir Gerçek, *Başkent'in Başmahallesi Ortahisar*, Heyamola, İstanbul 2011, s. 65.

²⁸ Ömer İskender Tuluk, "Harap Şehrin Kayıp Mekânları: 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Trabzon'un Tarihsel Topografyası", *CIÉPO 22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi 2 (4-8 October 2016 Trabzon)*, Ed. Kenan İnan-Miraç Tosun-Deniz Çolak. Trabzon 2018, s. 238-239. Tuluk, Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnamesine atıfta bulunarak bu arsanın, *Hesap İşleri Müdürlüğü'nden yazılan 07.05.1953 tarih ve 196 sayılı tezkereye istinaden*, 04. 06.1953 tarihli kararıyla satışa çıkartıldığını belirtmiştir. Tutanakta yer alan "52 parça arsa listesi"nde 48. sırada yer alan 88.83 m²'lik mescit arsası, Ortahisar Mahallesi'nde 113 ada, 8 parselde bulunmaktadır. Bkz. Ömer İskender Tuluk-Halil İbrahim Düzenli, "Yitlik Mirasın İzinde: Trabzon'da Osmanlı Cami ve Mescitleri (1461-1583)", *Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza*, Ed. Ömer İskender Tuluk- Haili İbrahim Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, s. 84.

²⁹ Tayyip Gökbilgin, "16. Yüzyıl başlarında Trabzon Livası", *Belleten*, C: 265, S: 102, (Ankara 1962), s. 308.

³⁰ Lowry, *a.g.e.*, s. 77.

³¹ Bostan, *a.g.e.*, s. 133.

³² Aşık Mehmet, *Menazirü'l- Avalim*, Haz. Mahmut Ak, C: 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 1017-1027.

büyümüş olan ve kitabının uzunca bir bölümünü Trabzon'a ayıran Aşık Mehmet'in Şehzade Selim'in sarayından sözetmemesi manidar bir durumdur. Öte yandan 1640 yılında Trabzon'a gelen ve şehir hakkında ayrıntılı bilgiler veren Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde³³ Selim'in şehzadeligi ve doğu seferleri ile şehzade Süleyman'ın Trabzon'da doğduğu hakkında bilgi vermesine rağmen herhangi bir saraydan söz etmemesi, o tarihte şehirde "saray" niteliği taşıyacak düzeyde görkemli bir yapının olmadığını düşündürmektedir.

Bu konuda kısıtlı da olsa bilgi veren kaynaklardan biri de Minas Bijişkyan'ın kitabıdır. Kendisi de aslen Trabzonlu olan Bijişkyan 1817-1819 yılları arasında bulunduğu Trabzon'a dair verdiği bilgiler arasında, "*Ortahisar'da hücrelerle çevrili olan eski Paşa Sarayı, batı tarafta yüksek bir mevkidedir, şimdiki Paşa Sarayı Aşağı Kale'nin ucunda, İmaret Kapısı'nın karşısında büyük bir binadır, burada Türk ileri gelenlerinin konakları, camiler, hamamlar, dükkânlar ve çeşmeler vardır*"³⁴ ifadesi Ortahisar'da bir sarayın varlığından söz etmektedir. Burada sözü edilen Eski Paşa Sarayı'nın neresi olduğu tam olarak anlaşılamazken "şimdiki Paşa Sarayı" dediği yerin Ortahisar'daki Trabzon Vilayet Konağı/Hükümet Binası olduğu ortadadır. Ancak Ortahisar'da bulunan Hükümet Konağı'nın geçmişinin, 19. yüzyılın başlarından geriye gitmediği de bilinmektedir.

Sarayın Ortahisar'da bulunduğu dair bir diğer kaynak da Lynch'in seyahatnamesidir. 1893 ve 1898'de iki kez Trabzon'a gelen seyyahın; "*Köprüyü geçtikten sonra geniş yolu takiben Ortahisar'a geldik. Eski şeklini bozmuş eski zamanların büyük binaları, saray/hükümet binasının olduğu kısım, paşa burada oturmaktadır*"³⁵ tespiti de Ortahisar'daki Hükümet Konağı'na işaret etmektedir.

Trabzon tarihine dair araştırmalarıyla bilinen Ömer Akbulut Şehzade Selim'in sarayı hakkında, "*Ortahisar'daki Çiftehamam'ın bulunduğu yerin arkasındaki saraydır. Orada kazı yapılırsa birçok şeylerin meydana çıkacağı ümit edilmektedir*"³⁶ demektedir.

c-Şehzade Selim'in Konağının/Sarayının yeri nerededir?

Şehzade Selim'in sarayının Ortahisar'da bulunduğu dair elimizdeki en net veri, 1921 yılında İstikbal gazetesinde kaleme alınan Gülbahar Sultan adlı makaledeki ifadelerdir. Trabzon Sultanisi'nde edebiyat öğretmeni olan ve daha sonra çeşitli vilayetlerde eğitimci olarak görev yapan edebiyat tarihçisi Mehmet Murat (Uraz) tarafından kaleme alınan makaledeki "*Oğlu Yavuz'un nezdinde bulunmasını tercih eden Gülbahar Sultan işte o zaman menkuben Trabzon'a gelmiş ve onbeş sene kadar Trabzon'da Debbağhane Köprüsü'nden Hükümet'e giderken sağ tarafta*

³³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 85-87.

³⁴ P. Minas Bijişkyan, *Pontos Tarihi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Çivi yazıları, İstanbul 1998, s. 94.

³⁵ Henry Finnis Blossie Lynch, *Armenia Travels and Studies*, C: II, London 1901, s. 237-244; Hacer Topaktaş, "Bir Britanyalının Nazarında Trabzon'u Betimlemek: Henry Finnis Blossie Lynch'in Trabzon Tasviri 1893", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C:1, KTÜ Yayınları, Trabzon 2007, s. 581-596.

³⁶ Ömer Akbulut, *Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, C: 1, İstikbal Matbaası, Trabzon 1955, s. 121.

kalenin üstündeki oğlunun sarayında ikamet eylemişti. Yavuz'un sarayı orada olmağla beraber mutbahu da şimdiki Amasya Mescidi'nin bulunduğu mahalde idi."³⁷ ifadesi neredeyse kesin bir yer tarif etmektedir. Her ne kadar Mehmed Murad'ın yazısındaki bu tespit, Şehzade Selim'in Trabzon'dan ayrılmasından 400 yıl gibi oldukça sonraki bir tarihte kaleme alınmış olsa da elimizde konuyu açıklamaya yarayacak başka verinin bulunmaması, bu kaydı dikkate almamızı gerektirmektedir. Zira günümüzde Saray-ı Atik Sokak'ta bulunan mevcut yapıların en eskisinin 100-150 yıllık geçmişe sahip bulunduğu, başka bir ifadeyle betonarme inşaat tekniğinin ürünü olduğu dikkate alındığı ve Mehmed Murad'ın da yaşı itibarıyla bu mahalledeki yapıların betonarmeye dönüşmesinden önceki döneme tanıklık etmiş olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, yazı daha da öneme değer bulunabilir.

Öte yandan Mehmed Murad'ın bu tespitini destekleyecek başkaca veriler de mevcuttur. Nitekim Osmanlı idare sistemine göre vilayet yönetim merkezinin Ortahisar olduğu düşünüldüğünde valinin ikamet ettiği mahalde diğer bürokratlarının da ikamet etmesi muhtemeldir. Saray-ı Atik Sokak üzerindeki evlerinde ikamet eden Subaşızadeler, Hekimbaşızadeler ve Kasapbaşızadelerin ellerinde bulunan aile tarihlerine dair şecerelere göre fetihten sonra Trabzon'da gelmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Bunlardan Subaşızade Pertev Paşa tarafından 1894 tarihinde hazırlanan aile şeceresine göre atalarından Arif Ağa'nın Erzurum'da subaşı iken H. 913 (M. 1507) tarihinde düzenlenen bir ferman üzerine Trabzon'a gelerek burada da aynı unvanla göreve başladığı ve bu tarihten günümüze kadar evlerinin Orta Saray'da bulunduğu belirtilmektedir. Söz konusu şecereye göre, bir padişah buyruğuyla Trabzon'a gelen Subaşızade Arif Ağa'nın geldiği tarihte Şehzade Selim'in Trabzon valiliği görevinde bulunması dikkat çekmektedir.³⁸

Öte yandan merhum Cumhuriyet Odabaşıoğlu'nun, Saray-ı Atik Camii Sokak'ta³⁹ ikamet eden 1890 doğumlu Kazım Kasapoğlu ile yaptığı görüşmede, ailenin geçmiş mensuplarının aktardığı sözlü bilgiye dayanarak büyük dedeleri İbrahim Ağa'nın Yavuz'un valiliği döneminde Trabzon'a gelip yerleştiğini ve o tarihten bugüne aynı mahallede ikamet ettiklerini belirtmiştir.

Yine aynı sokakta mevcut diğer bir evin de Hekimbaşı konağı olarak anılagelmesi de böyle bir resmi görevli ailesinin de aynı mahallede bulunması, bu sokak ve çevresinin Yavuz'un sarayını/konağının bulunduğu mahal olduğuna işaret etmektedir.

Dolayısıyla Saray-ı Atik ve Saray-ı Atik Camii Sokak'ta fetihten bugüne kadar oturdukları aile mensuplarının ifadeleri ve Subaşı, Kasapbaşı ve Hekimbaşı

³⁷ Mehmed Murad, "Gülbahar Sultan", *İstikbal*, 7 Şubat 1921. Makalenin orijinali ve Latinize edilmiş hali ektedir.

³⁸ Cumhuriyet Odabaşıoğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Trabzon'da Doğduğu Mahalle", *Geçmişten Geleceğe Trabzon Sempozyumu*, Basılmamış bildiri.

³⁹ Ek 1'de yer alan 1926 tarihli Trabzon'un ilk imar planında Saray-ı Atik Camii Sokak ve Subaşızade Sokak görülmektedir.

ailelerinin aile şecerelerine dayalı olarak aktardığı bilgiler de Şehzade Selim'in konağının/ sarayının Ortahisar Mahallesi'nde olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰

Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği sırasındaki sarayı ya da şehzade Süleyman'ın doğduğu ev hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapan kişi, merhum Cumhur Odabaşoğlu olmuştur. Odabaşoğlu "Kanuni Sultan Süleyman'ın Trabzon'da Doğduğu Mahalle" adlı bildirisini KTÜ tarafından 1991 yılında düzenlenen "Geçmişten Geleceğe Trabzon" adlı sempozyumda sunmuş olmasına rağmen sempozyum bildirileri kitabı yayımlanamadığı için konuya dair görüş ve tespitleri kamuoyuna yansımamıştır.⁴¹

Sonuç

Mevcut veriler ışığında yapılan değerlendirmeler sonunda Şehzade Selim'in Trabzon valiliği sırasında ikamet ettiği ve Şehzade Süleyman'ın doğduğu "saray"ın, Ortahisar Mahallesi Saray-ı Atik Sokak üzerinde bulunduğu söylenebilir. Dönem kayıtlarında Saray-ı Amire olarak nitelendirilen bu yapının günümüze kadar ulaşmadığı ortadadır. Kaldı ki her ne kadar saray-ı amire olarak tanımlanmış olsa da Şehzade Selim'in Trabzon valiliği döneminde "saray" niteliği taşıyabilecek düzeyde özgün bir yapının varlığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum bize, Şehzade Selim'in ikamet ettiği yapının saray olarak nitelenemeyecek türde mütevazı bir konak olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, yukarıda da değinildiği üzere Trabzon Sancağı, gelir kaynakları açısından kısıtlı imkanlara sahip olduğundan Şehzade Selim'in borç para bulmak için çeşitli girişimlerde bulunduğu da bilinmektedir. Bu nedenle Şehzade Selim'in 23 yıl gibi uzun bir süre Trabzon'da valilik yapmış olsa da kendi döneminde kullanılabilir hale getirilebilecek bir "saray" yaptırma imkanı bulamadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kendisi için olmasa bile Trabzon'da daha sonra görev yapması muhtemel şehzadeler için Tekfur Çayır Mahallesi'nde bir saray yaptırmayı düşündüğü, hatta Kadı Mahkeme'sine yansıyan belgelere bakılırsa bu yapının 1550'li yıllarda tamamlanmış olduğu bile söylenebilir. Ancak Şehzade Selim'in Trabzon'da görev yapan son şehzade olması ve I. Ahmed döneminden itibaren şehzadelerin sancaklara gönderilme uygulamasının kaldırılmasıyla taşradaki şehzade saraylarının da işlevsiz kaldığı söylenebilir. Nitekim Manisa ve Amasya örneklerinde de durum bundan ibaret olup

⁴⁰ Halk arasında Aşağı Hisar'da Kundupoğlu Sokağı'nda bulunan ve etrafı taş duvarlarla çevrili tarihi küçük bir yapının Şehzade Selim'in oturduğu, Şehzade Süleyman'ın (Kanuni) doğduğu ev olduğu şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Bkz. Bostan, *a.g.e.*, s 57. Ancak bu kanaat herhangi bir belgeyle desteklenemediği gibi, Şehzade Selim'in vilayet yönetim merkezi olan Ortahisar dışında bir mahallede ikamet etmesi, hem yönetim anlayışı, hem de güvenlik açısından mümkün görülmemektedir.

⁴¹ Merhum Odabaşoğlu'nun teşvikiyle ben de sözkonusu sempozyuma Geçmişten Günümüze Trabzon Kütüphaneleri adlı bir bildiriyle katılmış ve Odabaşoğlu'nun bildiri sunumunu izleme fırsatı bulduğum gibi bildiri metninin bir kopyasını da kendisinden almıştım. Ancak bu sempozyumun bildirileri ne yazık ki yayımlanamadı. Trabzon tarihi araştırmalarına önemli katkılarda bulunduğu gibi şahsıma da bilgi ve belge desteği sağlayan merhumu rahmet ve minnetle anıyorum.

buradaki şehzade sarayları da aynı kaderi paylaştıkları için günümüze kadar ulaşamamıştır.

Sonuç olarak Ortahisar'ın, Osmanlı egemenliğinden sonra Türk yönetim merkezi haline getirilerek inşa edilen eserleriyle Türk mührünün vurulduğu mahalle olduğu dikkate alınarak bu mahallenin Türk kimliğine uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenleme çerçevesinde Şehzade Selim'in konağının/ sarayının gerçek yerinin tespiti için modern teknolojinin imkanları kullanılmalı, jeofizikçilerin yerin bir miktar altını gösterebilen donanımlarından yararlanılmalıdır. Yapının gerçek yerinin tespit edilmesinden sonra ise, burada dönemin mimarisine ve şehzade konağına uygun bir yapı inşa edilmeli ve bu yapı Kanuni Evi/Müzesi olarak düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

AKBULUT, Ömer, *Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, C: 1, İstikbal Matbaası, Trabzon 1955.

AŞIK MEHMET, *Menazirü'l- Avâlim*, Haz. Mahmut Ak, C: 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

AVCI, Yasemin, *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devlet Erki ve Temsili, Tarih Vakfı*, İstanbul 2017.

BIJIŞKYAN, P. Minas, *Pontos Tarihi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Çiviyazıları, İstanbul 1998.

BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.

BRYER, Anthony-WINFIELD, David, *The Byzantine Monuments and Topography of The Pontos I*, Dunbarton Oaks Studies, Washington 1985.

ÇELİK, Şenol, "15-17. Yüzyıllar Arasında Trabzon Kalesi", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, s. 129-149.

DEMİRKAYA, Fulya Üstün, "Meso Kastro'dan Ortahisar'a: Bir Mahallenin Anatomisi", *CIEPO 22, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi II*, Ed. Kenan İnan-Miraç Tosun-Deniz Çolak, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Trabzon 2018, ss. 253-271.

EMECEN, Feridun M., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-türkische Begegnungen (Alman Türk Tesadüfleri), Festschrift für Kemal Beydilli (Kemal Beydilli'ye Armağan)*, (Hg) Hedda Reindl-Kiel-Seyfi Kenan, Berlin 2013, EB-Verlag, ss. 343-356.

EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

EMECEN, Feridun M., *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara 2018.

EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tab'ı Ahmed Cevdet, C: 2, İkdam Matbaası, Dersaadet 1314.

GÖKBİLGİN, Tayyip, “16. Yüzyıl başlarında Trabzon Livası”, *Belleten*, C: 265, S: 102, (Ankara 1962), ss. 293-337.

İNAN, Kenan, “Trabzon’da Yönetici-Yönetilen İlişkileri 1643-1656”, *Mahmiye-i Trabzon Mahallatından Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2013.

KARPUZ, Haşim, *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.

KILIÇ, Remzi, “Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, ss. 99-116.

KONUĞU, Enver, Trabzon Valisi Şehzade Selim’in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu (3-5 Mayıs 2001)*, Haz. M. Kerim Arslan-H. Öksüz, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, ss. 91-98.

KORKMAZ, Salih, *Trabzon 1816 Numaralı Şer’iye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

LOWRY, Heath, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi (1461-1583)*, İstanbul 1981.

LYNCH, Henry Finnis Blossse, *Armenia Travels and Studies*, C: II, London 1901.

ÖKSÜZ, Melek, *Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Tarih, Kültür, Ekonomi*, Serander Yayınevi, Trabzon 2006.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, *Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, İlk-San Matbaası, Ankara (ty).

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Trabzon’da Doğduğu Mahalle”, Basılmamış Bildiri.

TOPAKTAŞ, Hacer, “Bir Britanyalının Nazarında Trabzon’u Betimlemek: Henry Finnis Blossse Lynch’in Trabzon Tasviri 1893”, *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)*, C: 1, KTÜ Yayınları, Trabzon 2007, ss. 581-596.

TULUK, Ömer İskender, “Harap Şehrın Kayıp Mekânları: 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Trabzon’un Tarihsel Topografyası”, *CIÉPO 22 Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi 2 (4-8 October 2016 Trabzon)*, Ed. Kenan İnan-Miraç Tosun-Deniz Çolak. Trabzon 2018, ss. 221-250.

TULUK, Ömer İskender-DÜZENLİ, Halil İbrahim, “Yitik Mirasım İzinde: Trabzon’da Osmanlı Cami ve Mescitleri (1461-1583)”, *Trabzon Kent Mirası, Yer-Yapı-Hafıza*, Ed. Ömer İskender Tuluk- Haili İbrahim Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul 2010.

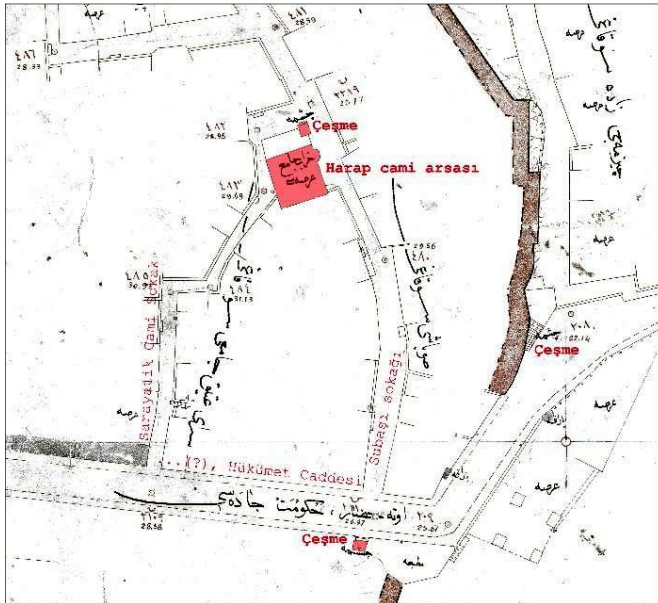
YÜKSEL, Murat, *Trabzon’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, C: 1-II, Trabzon Belediyesi, Trabzon 2000.

Harita 1: Ortahisar Kentsel Sit Alanı Haritası

Kaynak: Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü

Harita 2: Trabzon'un 1926'da yapılmış ilk imar planında Ortahisar

Kaynak: Ömer İskender Tuluk

Belge 2: İstikbal gazetesinde yayımlanan Gülbahar Sultan adlı yazının Latin harflerine aktarılmış hali

GÜLBAHAR SULTAN

Yirmi yaşında olduğu halde 895 senesinde Trabzon'a gelerek 918 tarihine kadar yirmüç sene Trabzon'da valilik etmiş olan Yavuz Sultan Selim hazretlerinin validesi Gülbahar Sultan'ın gerek aslı ve gerek Trabzon'a sebep-i vürudu hakkında ekseri Osmanlı tarihlerinde sarahatli bir kayda tesadüf edilememiştir. Rum tarihçiler ise vakayı inanılmayacak derecede tahrif ederek zikr etmektedirler. Bu hususta mevcut rivayetlerden birincisi müşarünileyhin aslen Rum kızı olduğuna dairdir. Şakir Şevket Efendi merhum Trabzon Tarihi'nde Gülbahar Sultan'ın Rum kızı olduğuna iki cihetten ihtimal veriyor. Birisi, türbesinin üzerindeki kitabenin birinci mısraının sonundaki *banu-yı Rum* tabirinden, diğeri de Maçka'nın Vivera⁴² karyesi ahali-i Hristiyanıyesinin elinde bulunan imtiyaz fermandan. Hatta daha ziyade tafsilat vererek Maçkalı bir papazın kızı olduğu halde Fatih tarafından aldırılmış ve oğlu Bayazid'e tezvîc edilmiş olduğunu rivayet ediyor. Valide-i Yavuz'un aslen Rum kızı olduğuna şu suretle hükm etmek doğru olamaz. Çünkü tarihte musarrah olduğu veçhile Anadolu'nun kısm-ı malumuyla Rum İli memalikindeki ahali-i İslamiyenin icabında mezkûr memleketlere mensubiyetlerini göstermek için bu kelime öteden beri kullanılmakta idi. O tabir Gülbahar Sultan'ın aslen Rum olduğuna bir delil olabiliyorsa, o zaman Fahreddin-i Rumi, Bayazid-i Rumi, Şeyh Sinan-ı Rumi, Şecaeddin İlyas-ı Rumi gibi füzela ve ulemamıza mühtedi deyip işin içinden çıkmak icab eder. Kayd-ı mezkurda yukarıki isimlere nazaran bir ya-yı nisbet mahzuftur ki şayan-ı ehemmiyet olmakla beraber o da vezin ve kafiye zaruretinden münbais olsa gerektir.

Vivera karyesi ahalisinin elindeki fermana gelince; biz zaten öteden beri ehemmiyetsiz sebeplerden dolayı verilen imtiyaz fermanlarının cezalarını çok çektik. Bu fermanın itası hakkındaki bir ihtimali aşağıda zikr ediyoruz.

Vivera karyesi papazının kızı olduğunu, esasen papazca yazılmış olan bir Rum tarihi ifade ediyor. Binaenaleyh *banu-yı Rum* tabiriyle imtiyaz fermandan başka Gülbahar Sultan'ın Rum olduğuna dair bir kayd-ı sahihe tesadüf edilememiş ise şu iki noktadan istihraç edilen bu hükm pek zayıf kalır.

İkinci rivayet de; Sultan Murat Bağdat seferinden gelirken mezkûr karyeye uğramış ve orada dinlenirken su istemiş, papazın kızı padişahın yorgun olduğunu görünce su getirmekte taallül etmiş, hatta suyun içine bir çöp atmış ve değiştirmek için padişah ihtar etmiş ve bu suretle vakit geçirerek suyu vermiş. Padişah bunu anlayınca memnun olarak kızı alıp götürmüştür. Bu menkıbeden şekl-i hazîrîne taalluk etmek şartıyla bir hakikat-ı tarihiye istihracı adımı' l-imkandır. Çünkü Sultan Murad'lardan hiç birinin Trabzon'a gelmediği tarihen müeyyedir. Fatih zamanı için bir dereceye kadar ihtimal verilebilen bu rivayet padişahın ismi değiştirilmekle beraber şüphe yoktur ki şekli de değiştirilerek bu hale gelmiştir. İhtimal ki hazret-i Fatih seferde bu köye uğramış ve ahali saika-i havf ile beraber mihmanperveri göstermiş ise Fatih'in memnuniyeti mucib olarak mezkur imtiyazı vermiştir denilebilir. Çünkü en ziyade padişahlarımız içinde imtiyaz hususunda biraz semahat eden Fatih Sultan Mehmet görülmüyor.

Üçüncü rivayet, Gülbahar Sultan'ın vefatına kadar Rum olduğudur. Bu cihet Rum kitaplarında muharrerdir. Şakir Şevket merhum *banu-yı Rum* tabirinden Gülbahar'ın

⁴² Metinde Vivera olarak yazılmış ise de "Livera" olmalıdır. (Çevirenin notu)

bidayeten Rum olduğuna ihtimal verebilmiş idi. Halbuki tabirden Rum müellifleri hükm-i mezkuru istihraç ediyorlar ki, himmet etseydiler de aynıyla Gülbahar Sultan gibi bir misal daha göstermiş olsalar o zaman dedikleri gibi (...) kabul edecek ve hatta kendilerine medyun-ı şükran kalacaktık. Çünkü şimdiye kadar hiçbir Rum görmedik ki son dem hayatına kadar Rum kalsın da İslamlara camiler, imaretler, medreseler yapmış olsun.

Dördüncü rivayete nazaran Gülbahar Sultan, Yavuz'u henüz bir yaşını ikmal etmemiş sabi iken İstanbul'dan alıp Trabzon'a getirmiştir. Bu rivayet de Rum tarihlerinde muharrerdir. Halbuki Yavuz'un 875 senesinde Amasya'da tevellüd eylediği ve bilahare bera-yı talim ve terbiyeye hazret-i Fatih'in nezdinde gönderildiği, uzun müddet orada kaldığı muhakkaktır. Evliya Çelebi Yavuz'un Trabzon'a tevellüd eylediğini yazıyorsa da yanlıştır. Bütün bu rivayetlerden sarf-ı nazar Gülbahar Sultan hakkında şimdiye kadar muttali olabildiğim en mevsuk malumata nazaran müşarünileyh an-asl bir İslam kızı olup Kırım veya Rumeli ayanından Osman Ağa namında bir zatın kerimesidir. Bu iki mahalden biri katiyetle tayin edilemiyorsa da *banu-yı Rum* tabirinden bir mana istihraç etmek icab ederse Rumeli'ye nispet etmek en doğru bir cihettir.

Sultan Bayezid devrinde sarayda sultanların kendisini istirkabı neticesinde mağlup olması Trabzon'a gelmesine bir sebep teşkil etmiştir.

Gülbahar Sultan'ın nefyi takarrur ettiği zaman menfasını kendisinin tayin etmesi teklif olunmuş idi. Oğlu Yavuz'un nezdinde bulunmasını tercih eden Gülbahar Sultan işte o zaman menkuben Trabzon'a gelmiş ve onbeş sene kadar Trabzon'da Debbaghane Köprüsünden Hükümet'e giderken sağ tarafta kalenin üstündeki oğlunun sarayında ikamet eylemişti. Yavuz'un sarayı orada olmağla beraber mutbahı da şimdiki Amasya Mescidi'nin bulunduğu mahalde idi. Gülbahar Sultan bu müddet zarfında birçok mebani-i diniye ve hayriye inşa ettirmiş ve 911 senesinde vefat ederek İmaret Camii kurbunda defin edilmiştir. Türbesinin üzerindeki kitabe ber-veçh-i atidir.

Çün zi dünya suy-ı ukbâ kerd rû Bânû-yı Rûm
Şüd mukarrer taht-ı huld u mülket-i daim ber-u
Himmeteş ez-devlet-i fânî-yi denî ruh çu tâft
Rû-nihâd ez-rây-ı âlî devlet-i dâim ber-u
Rahmet-i dâim ber-u nâzil-i çu şüd ez-feyz-i Hak
Geşt tarih-i vefâteş rahmet-i dâim ber-u

Bu kitabeyi Yavuz Sultan Selim'in yazdığı rivayet edilmektedir.

Gerçi Yavuz'un kudret-i şî'riyesiyle nispet kabul edecek derecede yüksek değer ise de Yavuz'un asıl iştiharı bu tarihlerden sonradır.

Türbe müsemmen şeklinde ve bir kubbeyi havidir. Evvelki telvinatı harab olup yeniden telvin edildiğinden nakş itibarıyla bir kıymet aranılmaz. Pencerele müstatil şeklinde, dâhil ve harice nâzır başlıkları Selçuk tarzındadır. Kubbe ile yan duvarlarının birleştiği mahallere dâirenmadâr yeşil zemin üzerine altın yaldızla salis olarak ayat-ı kerime yazılmıştır. Duvarların soldan birinci satırında acemi bir sülüs ile

Accilû b'i-salavâti kable'l-fevt, sağ tarafında hatt-ı kûfi ile *Besmele-i şerife*, soldan ikincide kûfi hat ile *Kul küllün ya'melu alâ şâkiletih*, yazılmıştır. Ruslar mezarı define bulunduğu kanaatiyle açmışlar ise de bir şey bulamamışlardı. Esasen Gülbahar Sultan inşa ettirdiği mebani için birçok vakıflar bıraktığından bu varidat ile vefatından sonra türbesinin cüzhanları ve türbedarları Evliya Çelebi'nin rivayetine nazaran doksan kadar var idi. Ve her gün türbede üç hatm-i şerif okunurdu.

Müşarünileyh İmaret Camii, medreseleri, kıraat-ı seba, Hariri ve Şatibi okunan bir darü'l-kurra tesis ile Kırım'da, Pulathane'de, Trabzon'un mecd yaylalarında ve köylerinde birçok araziye bu müessesata vakf etmiş idi. 920 senesinde inşa edilen İmaret Camii'ne "*Fe-temmet*" kelimesi tarih düşmüştür. Cami bir büyük kubbe ile yanlarda iki küçük kubbeyi ve son cemaat yerinde beş kubbeyi havidir. Kapı ve pencerelerin kemerleri saçak tarz-ı mimarisinde olup siyah ve beyaz mermer taşlardan giyme olarak gayet sanatkârane yapılmıştır.

Medresesi yirmidokuz odalı olup caminin avlusunu ihata eylemiştir. Trabzon'daki medreselerin hepsinden büyük olup en feyizli bir medrese idi. Trabzon'un yetiştirdiği ulemanın ekserisi bu medresede tahsil görmüş, icazet almış ve bu medreseye müderris olmuşlardır. Meşhur Hacı Mahmud Efendi, Mehmed Tayyib Efendi, Mesudzade Süleyman Efendi, Kölezade Süleyman Efendi bu zümredendirler. Vakıfları sayesinde bütün ders-i amm ve talebelere aydan aya ücret-i muayyene ile lahmiye ve şahmiye unvanıyla para ve kurbundaki imareten her akşam talebeye çorba, ekmek ve Cuma akşamları Zerdeli Pilav ve Bildircın zamanında Bildircınlı Pilav verilir idi. Hiç bir zaman talebesi seksen ve doksandan dün olmaz idi. Varıdatının kesretinden, avlularda olan sigaraları toplamak ve yerlerdeki tükürükleri silmek için ayrı ayrı müstahdemin var idi. Alaybeyzade Naci Efendi merhum İmaret-i daire için:

Pek ruhnevaz bir imaret
Âsârı değil mi Gülbahar'ın
Hatun'a müesser oldu devlet
Çok gonca açar gülibaharın

demişti. Fakat bugün bütün bu daire metruk ve harab olmuş, nuranur camiinin, semanın mavilikleri içine gömülen minaresinde altı seneden beri ezan sesi işitilmemektedir.

Bu medresede 1260 senesinde bir kütüphane tesis edilerek fıkha, tefsire, tarihe ve divanlara ait olmak üzere ekserisi yazma 444 cild kitap mevcut idi. Esna-yı istilada Ruslar tarafından kitapların kıymetlileri seçilerek Rusya'ya gönderilmiştir ki, Fetvahane ile Hatuniye kütüphanelerinden nakledilen kitapların mecmu'u 497 addettir.

Pontus Azizleri unvanlı Rumca kitabın 169. sayfasında Gülbahar Sultan vakıflarının su-i istimal edildiğinden şikayetle Rusya'nın yed-i inhisarında olmadığına teessüf eden muharrir, Trabzon'un istilası zamanlarında bulunmalı idi de asâr ve abidâta her iki milletten hangisinin daha ziyade hürmet ettiğini anlamalı idi.

Rusların Trabzon'u istilasından üç ay sonra, 332 senesi Haziranında gelerek sene-i mezkur Teşrin-i sânisine kadar asâr-ı atika ve nefise yağmasıyla meşgul olan Profesör Uspenski, Rum Metropolitidi Hrisantos Efendiyle görüştüğü zaman Petersburg'dan kendisine altınla işlenmiş bir kat libas-ı fahir getirteceğini söyleyerek iğfal eden ihtiyar müsteşrik, Rum kiliselerinden bir çok asârı, Aleksî Komnenos'un kemiklerini, Ayasofya ve Yeni Cuma Camilerinin zeminindeki mozaikleri, Aleksiyus'un nişane-i şecaati olan ejderha ağzı mizabı, kütüphanelerimizden bir çok yazma kıymetli kitapları, divanları ve Kur'an-ı Kerimleri alarak onaltı büyük sandık derununda bir gece Rus saltatlarının muhafazası tahtında vapura nakl ile Rusya'ya göndermiştir. Gülbahar Sultan dairesi esna-yı istilada Trabzon'da kalan ekseriyetler tarafından tecavüzden muhafaza edilmiş olsaydı bugün yine eskisi gibi letafet ve faaliyetini gösterecekti.

Mehmet Murad
İstikbal, 7 Şubat 1921